

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

Bilim insanı gerek yaşamı, gerekse ürettiği tüm değerler ile çevresine örnek olmalıdır. Bunu sağlamanın birinci koşulu ise bilimsel yaşamının etik olarak hiçbir olumsuzluk bulundurmamasıdır. Bu nedenle akademik yaşama yeni başlayan bilim insanları ile bilimsel çalışmalarda araştırmacı olarak yer alacak tüm kişilerin araştırma ve yayın etiği ile ilgili temel bilgilere sahip olması gerekir.

“Araştırma ve Yayın Etiği” genel olarak, “bilimsel araştırma ve yayınların dürüstlük, açıklık, nesnellik (objektif olma), başkalarının bulgu ve eserlerine saygı gibi, temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan uygulamalı etik alanı” olarak tanımlanmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiğinde Temel İlkeler

Bilim ve sanat insanlarının araştırmanın planlanması, yürütülmesi, sunulması ve yayınlanmasında aşağıdaki temel etik ilke ve standartlara göre davranmaları beklenir:

1. Araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve bulguların analizi sürecinde dürüstlük ve açıklık ilkelerine bağlı kalınması,
2. Benzer araştırmaları yapan araştırmacıların ve sanatçıların fikir ve bulgularına saygılı olunması ve yayın aşamasında gerekli atıflarda bulunulması,
3. Bilimsel araştırmanın ve yayının her aşamasında objektif olunması,
4. Sağlık Bakanlığı'nın insan üzerinde yapılan ilaç araştırmaları ile ilgili yönetmeliğine uygun davranılması,
5. İyi klinik uygulamaları ilkelerine uygun davranılması.

Bilim insanı, bir araştırmacı olarak, yalnız kendisini değil, içinde bulunduğu veya kendisine bağlı çalışan araştırma grubunun tüm üyelerini de bilimsel araştırma ve yayında etik dışı davranışlarda bulunmamaları konusunda eğitmeli ve muhtemel girişimleri kesinlikle önlemelidir.

Araştırma ve yayın etiği ile ilgili olarak sık karşılaşılan temel sorunlar:

Aşırma, intihal (plagiarism):

- “Başka birisine ait olan fikir, bulgu ve yapıtlar (yazılı, basılı, elektronik ortamdaki) ile teknik ve sanatsal ürünlerin tamamını veya bir bölümünü, kaynak göstermeden veya kısmen değiştirip farklı kelime ve tümcelerle açıklayarak kendi fikir, yapıt veya ürünü gibi gösterme” olarak tanımlanmaktadır.

- Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği'nde yer alan şekli ile (Madde 11/a-3), intihal (aşırma); “Bir başkasının bilimsel eserinin veya çalışmasının tümünü veya bir kısmını kaynak belirtmeden kendi eseri gibi göstermek” şeklinde tanımlanmıştır.
- Bir araştırmacı veya yazar, bazı kurallar çerçevesinde kaynak göstererek, daha önceki fikir, bulgu ve yapıtlardan kendi makalesine alıntılar yapabilir.

Kaynak gösterirken şu hususlara dikkat etmek gerekir:

- Kaynak göstermede yanlışlık yapmamak için, ilgili konuda bilgili olmak, atıfta bulunulan yayını kullanacak kadar tanımak ve yanlışlık yapmayacak kadar derinlemesine öğrenmek gerekir. Alıntısı yapılan bilgi, yeni makalede anlaşılır ve net olarak açıklanmalıdır. Alıntıyı farklı anlaşılabilir bir anlatımla sunmak etik değildir. Ayrıca alıntı yapılan yapıtlar, “kaynaklar” bölümünde açıklanırken, yazar adı verip, kaynağı açık ve net olarak belirtmemek veya yanlış künye vererek kaynağa ulaşılmasını engellemek de etik dışıdır.
- Bizzat incelenmeyen yayın kaynak olarak kullanılmamalıdır.
- Yararlanılan kaynak hem metin içinde, hem de kaynaklar bölümünde belirtilmelidir. Az sayıda kaynaktan yararlanılarak hazırlanmış yayınlarda bu durum önsöz, giriş ya da dipnotta belirtilmelidir.
- Kaynaklar yazılırken asıl fikrin alındığı eseri ön plana çıkarmak ve o kaynağın diğer pek çok kaynak arasında gizli kalmasına neden olmamak gerekir.
- Yayın esnasında zorunlu ya da gerekli olmamasına karşın başka birtakım nedenlerle (hiyerarşik ilişki, arkadaşlık ilişkisi vs.) bir eseri kaynak göstermek etik değildir.
- Alıntılama işlemi bilimsel olarak tarafsızlık içinde yapılmalı, çalışmanın bulgularını destekleyen kaynaklara yer verirken, diğerlerini göz ardı etmek yoluna gidilmemelidir.
- Başka yayınlardaki (elektronik ortamdaki yayınlar dahil) şekil, tablo ve resimlerin bir makale, kitap veya elektronik ortamdaki yayında kullanılabilmesi için, yayınevi ve/veya yazarından izin alınması gerekir.
- Başka yayınlardan aynen kopyalanan alıntılar, tırnak içinde veya farklı puntolarla gösterilmelidir (Töreci 2010). Kapsamı belirgin veya kesin olmamakla birlikte, geniş çaplı alıntılar için, yayınevinden ve/veya yazardan izin almak gerekebilir. Bu kurala uymayarak kaynak gösterilmesine rağmen makalenin özünü ya da büyük kısmını oluşturan alıntılar yapılması her ne kadar aşırma sayılmasa da hukuka uygunluk da göstermemektedir.
- Kişisel görüşmelerden sağlanan fikirler veya bu kişilere ait basılmamış bilgiler, ancak onlardan izin alınarak metin içinde belirtilebilir.

- Yazar kendi yayınlarından yaptığı alıntılar için de, yukarıdaki maddelerde açıklanan ilkelere bağlı kalarak kaynak göstermelidir.
- Derleme yazılar sadece alıntılardan oluşuyor ve yazarın kendi yorum, tecrübe, sentez ve analizlerine yer vermiyorsa, bu durum etik olarak doğru değildir. Yazar derleme yazısı yazılacak konuda kendi katkılarını koyabilecek yetkinlikte olmalı, değilse o konuda derleme yazma görevini üstlenmemelidir.

Yazarlık ve yazarlık sıralamasında etik sorunlar

- Yazarların projenin başlangıcından yayınlanma aşamasına kadar geçen sürecin tüm aşamalarında bilfiil yer almış kişilerden olmaları beklenemez. Projenin oluşturulması, deneylerin planlanması ve uygulanması, verilerin analizi ve yorumlanması, makalenin yazılması veya yazılan makalenin bilimsel eleştiriden geçirilmesi, makaleye son şeklinin verilerek yayına hazır duruma getirilmesi gibi aşamalardan birkaçında, hatta birisinde dahi, araştırmaya anlam kazandıran bir katkının yapılmasını sağlayan kişi yazarlar listesine katılabilir.
- Araştırmaya katkısı olmayan, ancak, bilim dünyasında tanınan kişilerin, bilgilendirilerek yazarlar listesine eklenmesi (onursal yazarlık), çalışmaya katkısı olmayan kişi veya kişilerin yazarlar listesine eklenmesi (armağan yazarlık), bir kuruluşun kendi profesyonel araştırmacılarına yaptırdığı bir araştırmanın, saygın bir dergide yayımlanabilmesi için, konusunda tanınan, ancak araştırmaya katılmamış bir veya daha fazla kişiyi yazarlar listesine katması (gölge yazarlık) şeklindeki davranışların tümü etik olarak yanlıştır.
- Araştırmada sorumluluk taşımayan ve katkı yapmayan birim başkanı veya laboratuvar şefi konumundaki çalışanlar, sadece yönetsel konumları nedeniyle yazarlar listesine alınmamalıdır (Erzan 2008).
- Çok yazarlı yayınlarda yazarların sıralamasında temel esas, yukarıda belirtildiği gibi, projenin başlangıcından yayına sunum aşamasına kadar geçen süreçte, yazarların katkı düzeylerinin esas alınmasıdır.
- Yüksek lisans ve doktora tezlerinden üretilen yayınlarda, son yıllarda öğrencinin birinci, danışmanının ikinci veya son isim olarak yer alması kabul görmektedir.

Uydurmacılık (Fabrication)

- Yapılmayan bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek ve/veya yapılmayan bir araştırmaya dayandırarak sahte bulgular ortaya koymaktır.

Sahtecilik, saptırma, aldatmaca, çarpıtma (falsification)

- “Arzu edilen yönde bulgulara ulaşmak için, araştırma sürecinin herhangi bir aşamasında, bilimsel verilerin bilinçli olarak değiştirilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (TÜBA 2002; Irzık ve Erzan 2008)
- Uydurmacılıktan farkı, sahtecilikte bir araştırmacının yapılmış olması, ancak önceden tasarlanan amaca ulaşabilmek için, farklı aşamalarda verilerle oynanmasıdır. Kaliteli araştırma laboratuvarlarında bu eylemin engellenmesi amacıyla ciddi önlemler alınmaktadır.

Yayın Tekrarı (Duplication)

- Aynı araştırmayı veya makaleyi bilgi vermeksizin yeniden bir başka yayın organına göndermek ya da yayımlamaktır.
- İçeriğin farklı alanları ilgilendirdiği çok özel koşullarda ve her iki yayın organından da izin alınmak şartıyla etİge uygun kabul edilebilmektedir.
- Bunun dışındaki tüm durumlarda ciddi bir etik sorundur.

Dilimleme (Salami slicing)

- Bir araştırmayı tek bir makale halinde yayımlamak olanaklı olduğu halde, daha fazla yayın yapmak amacı ile araştırmacının bütünlüğünü ve niteliğini bozacak şekilde, gereksiz yere parçalara ayırıp, iki veya daha fazla yayın yapılması olarak tanımlanmaktadır (İnci 2009).
- Çok özel bazı durumlarda etik olarak izahı mümkün olabilmektedir, örneğin devam eden bir araştırmada çok önemli bazı sonuçlara ulaşılması ve bilim dünyasının zaman geçirmeden haberdar edilmesi ihtiyacı ya da farklı disiplinleri ilgilendiren bölümleri bulunan geniş kapsamlı bir araştırmada her iki disiplinin de sonuçlardan bilimsel olarak yararlanmasının temini durumları gibi.
- Buna karşılık, sadece yayın sayısını çoğaltmak amacıyla, araştırmaların bölünerek yayımlanması etik dışıdır.

Özensiz araştırma, disiplinsiz araştırma (sloppy research)

- Bu kavramlar araştırmacının iyi niyetli olmasına karşın, dikkatsizliği nedeniyle araştırmasının herhangi bir aşamasında hatalar yapabilmesi olarak tanımlanmaktadır.
- Özensiz araştırmaların azaltılması veya önlenmesi için, araştırmaya yeni başlayan kişilerin iyi bir eğitimden geçirilmesi ve araştırmacının tüm aşamalarındaki teorik ve uygulamalı konuları bilmelerinin sağlanması gerekir.

- Yazarların kendi yayınlarında bilim açısından düzeltilmesi zorunlu bir yanlışlık görmeleri halinde, aynı dergide yanlış olan makaleye gönderme yaparak, bir düzeltme yazısı yayımlamaları etik açıdan bir gereksinimdir.

Mali desteğe ilişkin etik sorunlar

- Araştırma projeleri için parasal destek alan araştırmacılar, projelerin hazırlanmasından yayın aşamasına kadar, her evrede sorumluluk duygusu içinde ve dürüst olmalıdır.
- Projeyi destekleyen kişi kurum ve kuruluşlarla araştırmacılar arasında bir çıkar ilişkisi bulunmamalı; ayrıca projeyi destekleyen kurum/birim, kendi amaçlarına dönük bir beklenti içinde olmamalıdır.
- Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkıları açık bir biçimde belirtilmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

1. Boydak M, 2011: Araştırma ve yayın etiği, Bilim Etiği (Ed: Atasoy N ve ark), İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5048, s 15-42.
2. Irzık, G ve Erzan, A. 2008: Araştırmada Kusurlu Davranışlar. Bilim Etiği Elkitabı (Ed: Erzan, A.), TÜBA Yayınları, Sıra No. 17, s. 22-24.
3. İnci, O. 2009: Bilimsel Yayın Etiği İlkeleri, Yanıltmalar Yanıltmaları Önlemeye Yönelik Öneriler. Türk Tıp Dizini, Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık, s. 69-89.
4. TÜBA 2002: Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunlar. TÜBA Yayınları, 70 s.
5. Erzan, A. 2008: Yayın Ahlakı. Bilim Etiği El kitabı (Ed: Erzan, A.), TÜBA Yayınları, Sıra No. 17, s. 35-45.
6. Töreci, K. 2010: Tıpta Yayın Etiği. ANKEM Dergisi 2010; 24 (Sayı 1'e özel ek), s. 1-41.